

TKO SMO, ŠTO SMO I KAKVI SMO ZAPRAVO MI HRVATI

Sažetak

Povijesni je okvir naše rasprave proces koji Benedict Anderson naziva procesom pronalazjenja nacije ili stvaranja »zamišljene zajednice«: u dramatičnom vremenu sloma komunizma, raspada Jugoslavije, stvaranja hrvatske države, velikosrpske agresije – rata (koji su za cilj imali negaciju ili teritorijalnu amputaciju naše zemlje) i priključivanja Republike Hrvatske još jednoj novoj složenoj, multinacionalnoj zajednici – Europskoj uniji.

Predmet je naše rasprave proces stvaranja i mijenjanja hrvatskog nacionalnog i kulturnog identiteta u tom složenom i zgusnutom povijesnom vremenu.

*U raspravi se koristimo teorijom o društvenom identitetu kao polazištem i analitičkim okvirom. Na temelju te teorije pokušavamo odgovoriti na klasična pitanja svake rasprave o skupnim identitetima: *Tko smo mi Hrvati?, Tko su oni – Srbi, Crnogorci, Bošnjaci, Slovenci, »Europljani«?* Na koji način promjene državnih okruženja (Jugoslavija – Hrvatska – Europska unija) djeluju na naše predodžbe o »nama« i »njima« (drugima)?*

Poseban dio papira posvećen je raspravi o dva različita shvaćanja nacije i nacionalizma: liberalno-demokratskom shvaćanju (američkom i francuskom) koje pojam nacije izvodi iz demosa (zajednice ravnopravnih građana, državljana) i germanske i istočno-europske tradicije koja naciju shvaća kao organsku i povijesnu zajednicu etnosa.

Zaključni i najopsežniji dio papira posvećen je raspravi o fenomenu višestrukih i paralelnih identiteta i identitetnih politika Europske unije i Hrvatima i hrvatstvu u tom kontekstu.

Identitet

*Identitet*¹ je jedna od onih zbunjajućih riječi u svakodnevnom govoru, ali i podjednako teorijski nepreciznih pojmova ili koncepata oko kojih se posljednjih godina, u cijelom svijetu, zbiva velika intelektualna, politička i istraživačka

1 Ranija verzija ove rasprave objavljena je u mojoj knjizi *Let iznad kukavičjeg gnijezda*, Jesenski i Turk, Zagreb 2008.

živost, praćena snažnom diskurzivnom eksplozijom. Povećano zanimanje istraživača, političara i novinara (javnosti) za fenomenologiju raznoraznih identiteta – osobnih, rodnih, spolnih, zavičajnih, etničkih, kulturnih, religijskih, nacionalnih, generacijskih, profesionalnih i inih – i identifikacija² potaknuto je epohalnim društvenim i kulturnim promjenama (slom komunizma, kraj Hladnog rata i veliki trijumf ili »trijumf« kapitalizma, razvitak komunikacija i zapadnjačke demokratske paradigme, na jednoj, i procesi europskih integracija i globalizacija, na drugoj strani) koje su dovele u pitanje mnoge ljudske, nacionalne, političke i kulturne identitete.

Mit o iskonskom, izvornom, jedinstvenom i nepromjenjivom ljudskom i nacionalnom identitetu (mit o bitku čovjeka i bitku, »karakteru«, »osobnosti« ili »duhu« nacije) uništila je spoznaja da su svi identiteti u suvremenim društvima podložni promjenama:

»Nacionalni identiteti, kao i drugi identiteti, grade se i razgrađuju, uzdižu se i spuštaju, grle se i odbacuju. Različiti ljudi različito vrednuju nacionalni identitet u odnosu na njihove druge identitete i relativno isticanje i intenzitet nacionalnog identiteta kod svakog su naroda podložni promjenama.«

Citat je to iz knjige Samuela P. Huntingtona *Tko smo mi?*³. Cijela je knjiga zapravo romantična pripovijest o stvaranju, izgradnji i promjenama identiteta nove američke nacije tijekom dva i pol stoljeća. I današnjoj velikoj krizi američkog identiteta.

Sam je identitet jedna od brojnih tajnovitih, enigmatskih tuđica koje se u hrvatskom i drugim južnoslavenskim jezicima vrlo teško mogu izraziti jednom riječju (smisleno i etimologijski prihvatljiva hrvatska inačica za taj pojam mogla bi vremenom postati riječ »jastvo« ili »mistvo«) jer pojam identitet ne označava samo osobnost, istost ili istovjetnost, već i svijest pojedinca o vlastitoj pripadnosti istoj biološkoj ili društvenoj skupini (koji se određuju odgovorima na pitanja: »Tko sam ja?«, »Tko smo mi?«, »Odakle dolazimo?«, »Što želimo?«, »Kuda idemo?«).

Identitet uključuje i komparativne prosudbe o osobinama, pripadnosti, vrlinama i nedostacima »njih« ili »drugih«. Kad, dakle, pišem o identitetu, mislim na najjednostavnije određenje tog pojma, koji uključuje psihološku dimenziju: svijesti pojedinca o vlastitoj pripadnosti nekoj skupini i sposobnost samorefleksije. Taj pojam uključuje i samo-označavanje pripadnosti čovjeka nekoj društvenoj

2 Kriza identiteta i identifikacija u poratnim vremenima seže i do mnoštva poginulih, mrtvih i nestalih tako da proces *identifikacije* posmrtnih ostataka i utvrđivanja *identiteta* mrtvih često traje godinama, pa i desetljećima.

3 Samuel P. Huntington, *Who are We? America's Great Debate*, Free Press, London 2005. U vrijeme kad sam završio rad za ovaj skup, pojavilo se hrvatsko izdanje knjige u prijevodu Mirka Kovača; Izvori, Zagreb 2007.

skupini: *zavičajnoj zajednici, žiteljima nekoga grada, regiji, naciji, klasi, kontinentu* itd.

Polazeći također od jednostavne definicije identiteta (»identitet je osjećaj i predodžba nekog pojedinca ili skupine o samom sebi«), Huntington ispravno zaključuje da su neograničeni izvori na kojima ljudi stvaraju predodžbe i osjećaje istosti-identiteta i pripadnosti. Ipak, izvore identiteta pokušao je sistematizirati u šest skupina:

1. *Pripisani (askriptivni)*, kao što su dob, podrijetlo, rod, spolnost, srodstvo (krvni srodnici), etnicitet (definiran kao prošireno srodstvo) i rasa.
2. *Kulturni*, kao što su klan, pleme, etnicitet (definiran kao način života), jezik, nacionalnost, religija, civilizacija.
3. *Teritorijalni*, kao što su susjedstvo, selo, grad, pokrajina, zavičaj, država, zemlja, regija, zemljopisni prostor, kontinent i hemisfera.
4. *Politički*, kao što su frakcija, klika, vođa, interesna skupina, pokret, uzrok, stranka, ideologija, država.
5. *Gospodarski*, kao što su posao, zanimanje, zvanje (profesija), radna skupina, poslodavac, industrijska grana, gospodarski sektor, sindikat, klasa.
6. *Društveni*, kao što su prijatelji, klub, momčad (tim), kolege, društvo, društveni položaj.⁴

Huntington ukazuje na složenost nacionalnog identiteta:

»Nacionalni identitet obično, ali ne uvijek, uključuje teritorijalni element i može također uključiti jedan ili više pripisanih (rasa, etnicitet), kulturnih (religija, jezik) i političkih (država, ideologija) elemenata, kao što ponekad može uključiti i gospodarske (poljodjelstvo) ili društvene (socijalna povezanost, mreža) elemente.«⁵

Na tragu rasta zanimanja javnosti i društvenih znanosti za fenomenologiju identiteta, nastalo je mnoštvo teorijskih teza i cjelovitih teorija o društvenim identitetima i identifikacijama: *primordijalna teorija* (koja zastupa tezu da se identitet nasljeđuje i stječe kroz proces rane socijalizacije i da se ne može bitno mijenjati), *teorija razumnog izbora, instrumentalna teorija o identitetima* (koja polazi od pretpostavke da pojedinci slobodno biraju identitete u nakani maksimalizacije očekivane koristi), *konstruktivistička teorija* (koja tvrdi da su identiteti posljedica društvenih odnosa i društvene strukture), *teorija o društvenom identitetu*, te različite »teorije srednjeg dometa« koje čine kombinaciju navedenih teorijskih paradigmi. Ovdje ćemo izdvojiti tek jednu od njih – teoriju o društvenom identitetu.

4 Huntington, isto, str. 27.

5 Huntington, isto, str. 30.

Teorija o društvenom identitetu polazi od stava da se svi skupni (društveni, etnički, nacionalni i kulturni) identiteti formiraju kroz tri uzajamno povezana spoznajno-emocionalna procesa:

- a) *procesa kategorizacije ili diferencijacije* (»nas« i »njih«, »drugih«),
- b) *procesa identifikacije* (»Tko smo mi?« i »Tko su oni?«), i
- c) *procesa društvene usporedbe* (»nas« i »njih«).

Ili, kako duhovito zaključuje Huntington: » 'Ti' i 'ja' postajemo 'mi' kad se pojave 'oni'.«⁶

Osobne i skupne samokategorizacije, samodefinicije i uzajamne usporedbe počivaju na objektivnim biološkim i demografskim određenjima, ali i na mnoštvu predodžbi i stereotipa – uvjerenja, stavova, mitova, legendi, priča, predrasuda i osjećaja – ljudi o tome tko su i što su, gdje su im korijeni, kamo i komu pripadaju. Te predodžbe nipošto nisu povijesno i empirijski nepromjenjive nego se mijenjaju u vremenu i prostoru, u zavisnosti od čitavog niza društvenih okolnosti.

Identitet određuje mnoštvo stalno promjenjivih, objektivnih okolnosti! Kao što tvrde Anderson i Guillory⁷:

»Ljudi stvaraju stavove o politici (i društvu, opaska S. L.) u *sistemskom kontekstu* čija institucionalna struktura posreduje u stvaranju preferencija, definiranju raspoloživih mogućnosti (prigoda) i pružanju prilika građanima da se njihov glas čuje u političkom procesu.«

U vrijeme ideologijske, političke i hladnoratne podjele svijeta na komunistički Istok i kapitalistički Zapad, ideologija je u bivšim komunističkim zemljama postala ključnim izvorom identiteta. Ta je ideologija (komunistička, staljinistička, titoistička) dovela do stvaranja multietničkih država ili ideologijskih »nacija« – Sovjetskog saveza, Jugoslavije i Čehoslovačke – koje bez te ideologije i kulta ličnosti »vođe« (Lenjina, Staljina, Tita) naprosto nisu mogle preživjeti. Komunistička je ideologija, s druge strane, dovela do podjele dvaju tradicionalnih nacija: Njemačke (na Zapadnu i Istočnu), Koreje (na Sjevernu i Južnu) i Kine (na Kinu, Tajvan i Hong Kong). U dijelovima tih nacija u kojima su postojali kapitalizam i demokracija ostvaren je fantastičan gospodarski razvoj, a u onim gdje su bili komunizam i diktatura, zavladao je beznade, praćeno gospodarskom krizom i krajnjim siromaštvom (Sjeverna Koreja).

Rat i biološka ugroženost hrvatskoga naroda devedesetih godina dvadesetoga stoljeća bili su tipična pojava dramatičnog »sistemskog konteksta« koji je doveo do eksplozije nacionalnih osjećaja i ponovnog »otkrića« hrvatskoga nacional-

6 Huntington, isto, str. 24.

7 Christopher J. Anderson / Christine A. Guillory, »Political Institutions and Satisfaction with Democracy: A Cross-National Analysis of Consensus and Majoritarian Systems«, »American Political Science Review«, 91, br.1, Cambridge 1997., str. 66-81.

nog identiteta kod mnogih ljudi koji su se do tada smatrali »Jugoslavenima« ili čak »građanima svijeta«.

Neki teoretičari smatraju da je pitanje identiteta pitanje krajnje racionalnog izbora: »Skupni identiteti su pitanje ekonomske racionalnosti.«, smatra, primjerice, psiholog Emanuele Castano⁸. Autor tvrdi da će »Europljani«, kad shvate prednosti nove nadnacionalne zajednice (Europske unije) i ako im ta nova zajednica pruži slobodu, sigurnost i blagostanje, svoje najplemenitije osjećaje pripadnosti, identiteta i lojalnosti vjerojatno usmjeriti prema toj novoj, europskoj razini. Neka empirijska istraživanja (»Eurobarometar«) pokazuju da *emocionalni šokovi* (a ne samo »sistemski kontekst«), kao što je, primjerice, bilo ujedinjenje Njemačke, mogu, u vrlo kratkom razdoblju, dramatično promijeniti osjećaj pripadnosti, identiteta: u Njemačkoj je postotak građana koji su izjavili da se nikad nisu osjećali Europljanima (jer su se uvijek osjećali Nijemcima) u 1985. godini bio 25.4% da bi u 1991. godini, nakon ujedinjenja Njemačke, porastao na čak 47.6%.

Slom komunizma i raspad Jugoslavije, kao i raspad SSSR-a i Čehoslovačke, doveli su do fenomena koji Benedict Anderson naziva *pronalaženje nacija*, ali i do fenomena *promjene osobnog identiteta*.

Procesi *pronalaženja nacija*, stvaranje novih država i paradržava (Republika Srpska Krajina, Republika Srpska, Hrvatska Republika Herceg-Bosna) bili su na prostoru bivše Jugoslavije praćeni ratovima. A ti su ratovi bili znatno snažniji emocionalni šokovi od njemačkoga ujedinjenja, tako da su identifikacijska kriza i identifikacijska tranzicija među, primjerice, hrvatskim i bosanskim Srbima ili bosansko-hercegovačkim Hrvatima, bile logična posljedica dramatičnih povijesnih promjena.

Proces promjene osobnog identiteta događao se, kako piše Samuel P. Huntington, bez moralnih dvojbi, s krajnjom lakoćom:

»Komunisti su postali gorljivim antikomunistima; demokratski liberali prigrlili su marksizam; socijalisti su usvojili kapitalizam. U 2000. godini u Dresdenu su možda postojali ljudi u osamdesetim godinama koji su u mladosti bili iskreni nacisti, zatim su postali iskrenim komunistima, i, nakon 1989. godine iskrenim demokratima. U cijelom bivšem komunističkom svijetu u 1990-im godinama bivše su komunističke elite sebe definirale kao liberalne demokrate, zagovornike slobodnog tržišta i gorljive nacionaliste.«⁹

Te nesporne povijesne činjenice (među hrvatskim je vodećim političarima iz 90-ih godina prošlog stoljeća bilo barem sedamdeset posto bivših, i to »rukovođećih«, komunista) samo potvrđuju činjenicu kako je identitet – posebno onaj

8 Emanuele Castano, »European Identity: A social-psychological perspective«, paper presented at IDNET conference, European University Institute, Florence, June 2000.

9 Huntington, isto, str. 342.

koji se temelji na osjećajima, a ne na solidnom znanju i hladnom razumu – krhko i promjenjivo raspoloženje.

Nacija

»Nacija je sveukupnost ljudi
ujedinjenih zajednicom sudbine
u zajednicu karaktera.«

Otto Bauer

Pojmovi *nacija* i *nacionalizam* izvorno su, u europskom 18.¹⁰ i 19. stoljeću, imali uglavnom pozitivno političko, moralno i civilizacijsko značenje, jer su nastali tijekom snažnih demokratskih i građanskih političkih pokreta i revolucija koje su rezultirale rušenjem dogmi o svetosti careva, kraljeva i dinastija, na jednoj, i nemoći i pokornosti njihovih podanika, na drugoj strani. Velike su europske demokratske revolucije dovele do rušenja velikih imperijalnih carstava i stvaranja novih demokratskih država-nacija u kojima je vrhovništvo (suverenitet) izviraao iz naroda i pripadao narodu kao zajednici slobodnih i ravnopravnih građana.

Legitimitet novih država-nacija izvodio se i temeljio na »naciji« – zajednici ravnopravnih i slobodnih građana – koja se pozivala na legitimno prirodno i povijesno pravo građana koji tvore naciju¹¹ na stvaranje i upravljanje vlastitom državom. Jedna od najstarijih definicija nacije koju sadrži Johnsonov *Rječnik* iz 1755. godine još uvijek djeluje prilično suvremeno:

»Nacija je narod koji se razlikuje od drugoga naroda po jeziku, podrijetlu i vladavini«.

Ipak, do pojave građanskih, nacionalnih i demokratskih pokreta i revolucija u 18. i 19. stoljeću, mnogi su europski narodi, pa i hrvatski narod, živjeli kao podanici (»sluge pokorne«) velikih imperijalnih carstava i kraljevstava. U tim se carstvima i kraljevstvima legitimitet izvodio iz nasljednih i, navodno, božanskih dinastijskih prava apsolutističke (prosvijećene ili neprosvijećene) vladavine monarha njegovim podanicima.

10 Poznati američki medievalist Joseph R. Strayer smatra, doduše, da je »Engleska bila nedvojbeno država-nacija u petnaestome stoljeću« (*Medieval Statecraft and Perspective of History*, Princeton University Press, Princeton 1971., str. 342).

11 Do 18. stoljeća nacionalni se identitet uglavnom vezivao uz vjeru (religiju); nakon toga nacionalne i državotvorne ideologije i pokreti su sekularni te su »naciju« određivali na temelju elemenata podrijetla, jezika i kulture. Za to su postojali praktični razlozi: veliki broj europskih nacija bio je – nakon reformacije – religijski podijeljen, pa je vjera isključena iz »zajedničkog nazivnika« nacije.

U revolucionarnom pojmu nacije spojile su se romantične ideje o građani-
nu i građanskoj jednakosti (pred zakonom), jedinstvu, slobodi, bratstvu i pravdi
s idejom o prirodnom pravu »nacije« (političkog naroda) na stvaranje vlastite
države. Upravo zbog toga, pojam nacionalizam u devetnaestome je stoljeću¹² bio
pozitivan ili barem vrijednosno neutralan i svodio se na uvjerenje da skupina ljudi
koja sačinjava naciju predstavlja prirodnu zajednicu koja ima prirodno i povijesno
pravo da osnuje vlastitu nacionalnu državu, da bude nezavisna od drugih drža-
va i da u svjetskoj zajednici slobodnih i suverenih nacija-država ima ista prava i
obveze kao druge nacije-države. Demokratske su i nacionalne revolucije svojom
unutarnjom logikom dovele do »otkrića (novih) nacija« koje su bile zanijekane,
skrivena, a često i ponižena pod skutima velikih carstava i kraljevstava. Cijeli 20.
vijek obilježen je tako slomom velikih ideologija (kolonijalizma, monarhizma i
komunizma), a zatim i političkom fragmentacijom svijeta – cijepanjem ili raspa-
dom složenih i kvazi-federalnih država. Taj proces najbolje je uočljiv na promje-
nama broja članica Lige naroda, odnosno Ujedinjenih nacija: 64 (1871. godine),
59 (1914), 51 (1945), 60 (1950), 76 (1955), 99 (1960), 117 (1965), 127 (1970),
144 (1975), 154 (1980), 159 (1985), 166 (1991), 185 (1994), 189 (2000), 191
(2005) i 192 u 2009.¹³

U devedeset godina, od 1914. do 2009., broj je nacionalnih i složenih država
članica UN-a povećan više od tri puta. Budući da u Europi (Katalonci, Velšani,
Škoti, Baski, Albanci-Kosovari, Flamanci, Valonci i drugi) i u svijetu postoji veliki
broj naroda koji sebe smatraju ili se mogu početi smatrati nacijom i teže, ili mogu
težiti, osnivanju vlastite države, realno je pretpostaviti da će se taj proces i dalje na-
staviti. Nacionalni državotvorni pokreti nisu, dakle, nipošto stvar prošlosti. Me-
đutim, sam pojam »nacionalizam«, zbog njegove zlouporabe u doba nacional-
socijalizma, danas ima pretežito negativnu konotaciju, dok pojam domoljublja/
patriotizma u nekim zemljama (primjerice u SAD-u nakon terorističkih napada)
doživljava punu rehabilitaciju.

Čak i u doba ranih demokratskih, nacionalnih i nacionalističkih pokreta, po-
jam »nacija« imao je različito značenje u Zapadnoj Europi i Sjedinjenim Ame-
ričkim Državama u odnosu na Srednju i Istočnu Europu.

Sljedbenici liberalno-demokratske tradicije (tradicije američke, a potom i Fran-
cuske građanske revolucije) pojam »nacija« temeljili su na *načelu uključivanja*:
nacija se izvodila iz *demos*a, tj. uključivala je sve građane koji su iskazivali lojalnost
novoj državnoj zajednici i koji su bili spremni žrtvovati mnoge etničke i kulturne
posebnosti (zavičajnu pripadnost, vlastiti dijalekt, lokalnu kulturu i običaje) u ime
novog nacionalnog identiteta: jedinstvenog jezika, kulture, vrednota i jedinstvene

12 Sve do 19. stoljeća u većem dijelu današnje Francuske stanovnici nisu govorili francuski jezik niti su
se osjećali Francuzima.

13 Izvor: <http://www.un.org/Overview/growth.htm>

nacionalne države. Nova politička nacija nastajala je tako postupno: kroz proces taljenja »naroda« ili kulturne asimilacije i pretvaranja starih etničko-nacionalnih identiteta u novi patriotsko-nacionalni identitet. Stari etnonacionalni identiteti postupno su tonuli u folklornu i domovinsku nostalgiju koja nije ugrožavala ili dovodila u pitanje jedinstvo i snagu nove političke nacije: američke, kanadske, australske.

Sljedbenici »germanske« i istočnoeuropske tradicije »naciju« definiraju na temelju *načela razlikovanja i isključivanja*. Nacija je, prema njihovom shvaćanju, *organska i povijesna zajednica* u osnovi koje stoji isto ili vrlo srodno etničko podrijetlo i osjećaj pripadnosti *etnosu*. Velike imperijalne »nacije« Srednje i Istočne Europe – Njemačka, Austrija, Mađarska i Rusija – negirale su tako nacionalne identitete i državotvorna prava malim perifernim »inferiornim« narodima kojima su vladale (posebice malim južnoslavenskim narodima), što je imalo za posljedicu stvaranje novih nacionalnih i nacionalističkih pokreta koji su konačni nacionalni cilj (stvaranja nacionalnih država) ostvarili tek na prijelazu 20. u 21. stoljeće.

Sukob dvaju navedenih koncepcija »nacije« na dramatičan se i tragičan način dogodio u posljednjem desetljeću prošlog stoljeća na prostoru bivše Jugoslavije i bivšeg SSSR-a gdje su već pola stoljeća postojale državne zajednice koje su bile »koktel etnosa i demosa« (Ulrich Beck).

Bez obzira o kojoj je koncepciji i tradiciji definiranja i izgradnje nacije-država riječ, sama je nacija, kao što je pokazao Benedict Anderson,¹⁴ uvijek »zamišljena zajednica«.

Anderson navodi tri razloga zbog kojih je nacija zamišljena, a ne stvarna, organska zajednica:

Prvo: zamišljena je zajednica zbog toga što osjećaj nacionalnog jedinstva ili zajedništva živi u svakom pripadniku nacije, unatoč činjenici što se većina pripadnika nacije uzajamno nikada neće susresti i upoznati.

Drugo: nacija je zamišljena i kao suverena, tj. kao ona iz koje se izvodi i kojoj pripada vrhovna vlast, jer je koncept apsolutnog suvereniteta stvaran u doba kad su velike europske nacionalističke i demokratske revolucije uništile legitimnost dinastijske vlasti koja je – u odnosu na vlastite podanike i druge države – doista bila »vrhovnička«, tj. neupitna i neograničena, jer se pozivala na navodnu božansku providnost i volju.

Treće: nacija je zamišljena i kao zajednica jer se pojam nacionalnog zajedništva ili nacionalnog jedinstva stvara kao doktrinarni i masovno-psihološki privid, unatoč činjenici da u svakoj naciji postoje objektivne i lako mjerljive društvene razlike

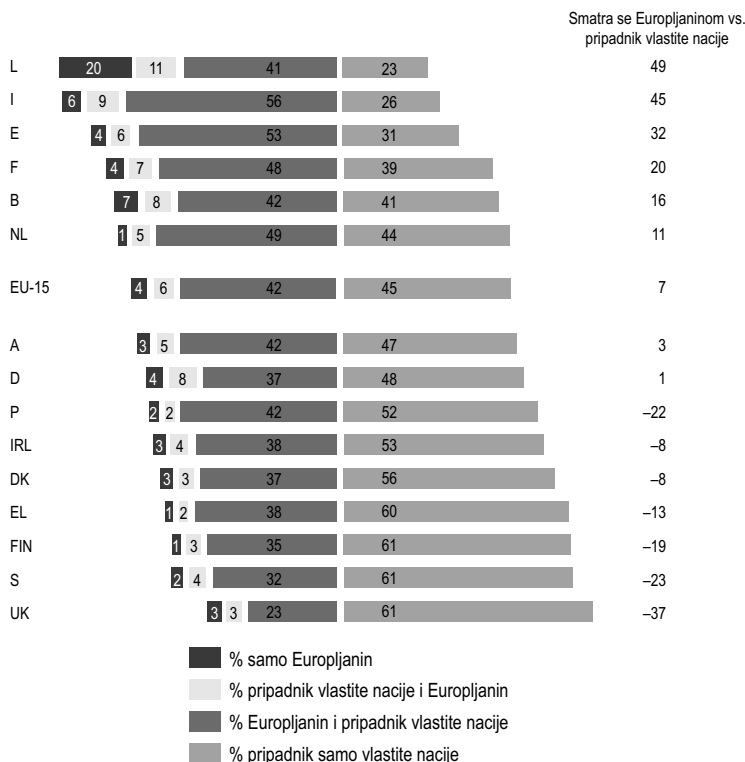
14 Benedict Anderson, *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, Verso, London 1983.

i nejednakosti: rodne, klasne, regionalne, obrazovne, profesionalne, imovinske, etničke, kulturne i ine.

Dosadašnji proces priključivanja nacionalnih država Europskoj uniji nije dramatično promijenio nacionalne identitete, u smislu pojedinačnog osjećaja pripadnosti. Ispitivanje »Eurobarometar« provedeno u proljeće 2000. u 15 zemalja EU-a pokazalo je da se »Europljani« »ovako osjećaju«, tj. identificiraju:

Smatra se samo Europljaninom	4%
Smatra se Europljaninom i pripadnikom vlastite nacije	8%
Smatra se pripadnikom vlastite nacije i Europljaninom	45%
Smatra se samo pripadnikom vlastite nacije	41%
Bez odgovora	2%

Osjećaj nacionalnog identiteta po zemljama

Izvor: Eurobarometer 52.0 – Fieldwork: listopad-studenj 1999.

Postotak odgovora »ne znam« nije prikazan

Dosadašnja priključenja nacionalnih država Europskoj uniji nisu, očigledno, dokinula nacionalne identitete nego su tek komplicirala problem ionako složenih višestrukih osobnih i skupnih identiteta: etničkih, građanskih, jezičnih, religijskih, kulturalnih, rodnih, svjetonazorskih, vrijednosnih, profesionalnih, političkih, generacijskih i drugih.

Stalno jačanje građanskih i federalnih elemenata (na račun nacionalno-građanskih i europsko-konfederalnih) u budućoj Europskoj uniji ili »Sjedinjenim europskim državama« bitno će promijeniti »sistemski kontekst« u okviru kojega će ljudi formirati vlastite i nacionalne građanske, etničke i kulturne identitete. Naime, ustavno ozakonjenje instituta europskog građanina ne znači samo ostvarenje načela o jednakosti građana Europske unije pred europskim zakonima i sudovima nego donosi i nove lojalnosti i nove građanske i skupne identitete.

Mi

Za razliku od većine drugih europskih naroda koji su vlastite države, nacije i društva stvarali i gradili u doba građanskih revolucija i u stoljećima mira, napretka i blagostanja, Hrvati – narod koji je vlastitu državu ostvario tek potkraj drugog tisućljeća – nisu naprosto dobili povijesnu šansu da do kraja osmisle, izgrade i žive hrvatski nacionalni identitet. Preciznije, naša su iskustva u izgradnji nacionalnog identiteta vezana za povijest naroda koji ima svijest o naciji, nema vlastitu državu, a ima snažan državotvorni mit – o navodno slavnim, bogatim i moćnim srednjovjekovnim kraljevima i kraljevstvima. Zato su hrvatski nacionalni osjećaji više vezani za simbolične, obredne, mitske i kulturne elemente zemlje i domovine (grb, zastava, himna, jezik, kulturno naslijeđe, povijesni mitovi i legende o moćnim i slavnim srednjovjekovnim kraljevima i kraljevstvima), nego li za pragmatične elemente suvremene države: vojska, diplomacija, zakoni, plaćanje poreza, svijest o državištvu i nacionalnim interesima.

Skeptičan odnos Hrvata prema »državi« i romantičan odnos prema »domovini«¹⁵ posljedica su tragičnih iskustava hrvatskoga 20. stoljeća. Naime, u tom su stoljeću čak i oni ljudi koji su cijeli život proveli u istoj kući, selu ili gradu – živjeli u dva carstva i pet država, a sahranili četiri diktatora, jednog vrhovnika i dvije – civilizacije. U svega tri generacije bili smo – kao narod – svjedoci uzbudljive, burne, krvave, pa i višestruko promašene povijesti. Hrvatski narod ostavio je u 20. stoljeću: *dvije propale totalitarne ideologije* (fašističku i komunističku), koji-

15 Već sama činjenica da je od tri uobičajena pojma »domovina«, »očevina (otadžbina)« i »majčevina« u hrvatskome jeziku i narodu prihvaćen samo prvi pojam, koji etimologiju vuče iz »doma« (staništa), a ne iz biološkog podrijetla (oca ili majke), ukazuje na vezanost Hrvata za prostor, tradiciju i kulturu.

ma je u manjini pripadao; *tri rata* (dva svjetska i Domovinski), *dvije bankrotirane državotvorne ideje* (austroougarsku i jugoslavensku), *četvrt stoljeća života pod velikosrbijanskom diktaturom i krunom* (1918-1941), *pola stoljeća života u komunizmu* (1945-1990) i deset godina života u *stanju ni demokracije ni diktature* (1990-2000). Takvim se, fascinantnim i tragičnim, povijesnim košmarom može teško pohvaliti bilo koji drugi europski narod. Za Hrvate je 20. stoljeće doba pokvarene povijesti, vrijeme potrošenih ideologija i bankrotiranih državnih, političkih i gospodarskih sustava, vrijeme kulturnih vođa čija je karizma oštećena ili uništena prohujalim vremenom.

Bilo kako bilo, ostaje činjenica da su se predodžbe ljudi i građana Republike Hrvatske o tome *što su, kakvo im je podrijetlo, kamo i kome pripadaju* – u jezičnom, zavičajnom, religijskom, etničkom, političkom, kulturnom, civilizacijskom i svakom drugom smislu – doista često i radikalno mijenjale tijekom povijesti, pa i u cijelom 20. stoljeću. Te su se predodžbe o osobnosti i pripadnosti mijenjale upravo zato jer se bitno mijenjao »sistemski kontekst« (povijesni, ratni, državni, ekonomski, politički i kulturni) u okviru kojega su ljudi stvarali uvjerenja o vlastitom podrijetlu, osobnosti i pripadnosti. Pripremajući se za novi »sistemski kontekst«, mi Hrvati *moramo vjerovati* da biti Europljanin ne znači ne biti Hrvat, nego znači shvatiti smisao misli iz jednog od glasovitih »Pisama njemačkom prijatelju« u kojem Albert Camus piše: »Ja previše volim moju zemlju da bih bio nacionalist.«

Kad su u pitanju višestruki i paralelni identiteti, oni nam kao narodu nisu nepoznati. Povijesno promatrano, *hrvatski je kulturni i nacionalni identitet policentričan i europski multidimenzionalan, jer pripada gotovo svim europskim, pa i istočnjačkim tradicijama: bizantinskoj, balkanskoj, zapadnoeuropskoj, mediteranskoj, jadranskoj, istočnoeuropskoj, srednjoeuropskoj i južnoslavenskoj*. Budući da je Europska unija, između ostaloga, unija višestrukih i paralelnih identiteta, ta naslijeđena hrvatska multikulturalnost trebala bi biti naša prednost u procesu brze prilagodbe i racionalnog ponašanja u Europskoj uniji. Ono što će nam biti nedostatak jest nepovoljno političko-kulturno naslijeđe. Stoljetna politička tradicija diktatura, totalitarnih i autoritarnih poredaka nije nam omogućila razvoj građanske (participacijske) političke kulture, nego je surogate našla u razvoju parohijske (plemenske) i podaničke (sljedbeničke) masovne i elitne kulture.¹⁶

U vremenu ispred nas, Hrvatima će za očuvanje vlastitog imena, jezika i identiteta u Europskoj uniji trebati znatno više obrazovanja, znanja i mudrosti negoli gorljivih nacionalnih, budničkih i borbenih osjećaja.

16 O tipologiji političkih kultura vidi u klasičnoj monografiji iz 1972.; hrvatski prijevod: Gabriel A. Almond i Sidney Verba, *Civilna kultura – Politički stavovi i demokracija u pet zemalja*, Politička kultura, Zagreb 2000.

Na destruktivnu narav pretjerane osjećajnosti u »ljubavi« Rusa prema Česima u vrijeme okupacije te zemlje, ukazao je Milan Kundera:

»Osjećajnost je čovjekova potreba, ali postaje strašna u trenutku kada sama sebe počinje smatrati vrijednošću, mjerilom istine, opravdanjem za ponašanje. Najplemenitiji nacionalni osjećaji rabe se za opravdanje najgorih užasa. Srca prepuna lirskih osjećaja čovjek počini najopakija djela u sveto ime ljubavi. Kada osjećajnost zamijeni razumno misao, postaje temelj nerazumijevanja i nesnošljivosti. Postaje, kako kaže Carl Gustav Jung, 'superstruktura brutalnosti'.«¹⁷

U vrijeme priključenja Europskoj uniji građani Hrvatske saveznika trebaju tražiti u znanju i razumu. U vlastitom, pomalo zaboravljenom duhu Sredozemne, Jadranske, Zapadne i Srednje Europe. Duhu koji se zasniva na višestrukom provjeravanju činjenica, duhu sumnje, istraživanja, zdravog opreza, i uravnoteženom sravnjivanju dobrih i loših strana članstva u Europskoj uniji.

Oni

Sve donedavno bilo je prilično lako odrediti tko su za nas, Hrvate, »oni«. Praktično tijekom cijeloga 20. stoljeća, izuzevši razdoblje Austro-Ugarske Monarhije (do 1914), »oni« su za nas bili Srbijanci i Crnogorci. Odnosi »njih« i »nas« prolazili su kroz različite racionalne i emocionalne, pozitivne i negativne faze, a jasnu su i *neupitnu neprijateljsku formu* dobili u doba »njihove« agresije na nas i našu zemlju: političke i psihološke (1986-1990) i stvarne (1990-1995). Nažalost, u razdoblju sloma komunizma i raspada Jugoslavije, »oni« nisu bili samo Srbijanci i Crnogorci, nego i dobar dio naših građana, hrvatskih Srba.¹⁸ Doba neprijateljstva i ratova nije, dakako, idealno doba za stvaranje produktivnog nacionalnog razuma, svijesti i osjećaja. Općenito mi se čini da je za budućnost svakoga, pa i hrvatskoga naroda znatno važniji snažan nacionalni razum, negoli gorljivi nacionalni osjećaj, posebice kad se on stvara u ratnim prilikama. Poznata misao Josefa Goebbelsa: »O, kako je divno mrziti.«, ili Andréa Malrauxa: »O, kakvo je olakšanje boriti se protiv neprijatelja koji se brani i neprijatelja koji je budan.«,

17 Milan Kundera, *Jacques i njegov gospodar – Počast Denisu Diderotu u tri čina*, Meandar, Zagreb 2003., str. 10-11.

18 Izvršnu monografiju o toj temi objavio je Nikica Barić *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990.-1995.*, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb 2005. Posebna je vrijednost knjige mladoga znanstvenika (rođen 1975) u tome što je uspio dokazati kako je ključna ratnopropropagandna teza velikosrpskoga pokreta da Hrvati ne mogu stvoriti suvremenu i demokratsku državu, nego samo ustašku i zločinačku, na kraju postala osnovnim razlogom masovnog egzodusa hrvatskih Srba. Naime, nakon pet godina sustavnog pranja mozga kako je Republika Hrvatska ustaška država, hrvatski su Srbi, preplavljeni povijesno opravdanim strahom, naprosto napustili našu i njihovu zemlju.

bliska je strastima ratnika, ali nije dobra osnova za izgradnju nacionalnog razuma i borbu za dugoročne nacionalne interese i blagostanje.

Bilo kako bilo, *u razdoblju koje je pred nama*, Srbijanci i Crnogorci i dalje će za nas biti »oni«, ali će »drugima« sve više postajati i drugi naši susjedi: Slovenci, Talijani, Mađari, pa i Nijemci, Austrijanci, Rusi i Kinezi. Štoviše, već danas jasno naznačeni ekspanzionistički i neokolonijalni elementi u austrijskoj, njemačkoj, mađarskoj i talijanskoj politici prema Hrvatima i Hrvatskoj, vrlo bi brzo upravo te nacije mogle pretvoriti u glavne »njih« i »druge«.

O tim »drugima« razmišljao sam pišući u veljači 2009. u »Vijencu« o fenomenu »eurona«. ¹⁹ Tim sam pojmom – prema analogiji s bivšim mađaronima – označio neveliku (zasad) društvenu skupinu ili sloj ljudi koji su nacionalno i »državljski« Hrvati, ali su interesno i mentalitetom stranci – »Talijani«, »Austrijanci«, »Mađari«, »Slovenci«, »Srbi« ili »Nijemci«. Toj ćemo se velikoj temi »kapilarnog neokolonijalizma« vratiti nešto kasnije, u raspravi o *hrvatskoj identitetskoj politici*, a ovdje ćemo se još jedanput osvrnuti na socijalno-psihološke uzroke i ciljeve »njihove« (srpske i crnogorske) agresije na našu zemlju.

U stotinama knjiga i tisućama rasprava o uzrocima i ciljevima ratova u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini korišteno je mnoštvo teorijskih pristupa i eksplanativnih paradigmi: teorije o nacionalizmu, teorije o genocidu, teorije o drevnim mržnjama, teorije o eksploataciji Holokausta, ²⁰ teorije o velikosrpskoj imperijalnoj politici, teorije o balkanizaciji, teorije o vjerskim sukobima, teorije o sukobu civilizacija itd. Budući da sam neke od tih teorija i osobno koristio u raspravama o uzrocima ratova i ratnih zločina u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, ovdje ću se pozabaviti objašnjenjem socijalne psihologije ratnoga zla, jer ona može imati bitnu ulogu u postignuću trajnog mira na prostoru Jugoistočne Europe i Balkana. Naime, uz bitnu ulogu koju je velikosrpska ideologija imala u proizvodnji postkomunističkih balkanskih ratova, bitnu su ulogu imali i neki sociopsihološki čimbenici. Ovdje ću spomenuti samo dva od tih čimbenika: »ranjenu ljubav« i »teritorijalni nagon«.

Masovno-psihološka opijenost najvećeg dijela građana Srbije i Crne Gore ratnim pohodom JNA i srpsko-crnogorskih paravojnih formacija na Sloveniju, Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu – koja se ogledala u ekstatičnom slavljenju ratnika i kićenju, cvijećem, tenkova i raketnih bacača koji su odlazili u rat »za spas Jugoslavije« – može se dobrim dijelom objasniti fenomenom »ranjene ljubavi« koju je Milan Kundera ovako opisao na primjeru ruske (sovjetske) okupacije ČSSR-a:

»Bio je već treći dan okupacije. Ja sam bio u autu između Praga i Budjovica (grada u koji je Camus smjestio *Nesporazum*). Po cestama, u poljima, u šumama,

19 »Euroni: Opasnost za Hrvatsku«, »Vijenac«, br. 390, Zagreb, 12. veljače 2009.

20 O fenomenu eksploatacije Holokausta i genocida vidi: Bartol Letica i Slaven Letica, *Postmoderna i genocid u Bosni*, Jesenski i Turk, Zagreb 1997.

posvuda je bilo utaboreno rusko pješaštvo. Zaustavili su moj auto. Tri su ga vojnika počela pretraživati. Na kraju me časnik, koji je to zapovjedio, upitao na ruskom: 'Kak vy čuvstvuete sebja?', što je značilo 'Kako ste? Kako se osjećate?'. Pitanje nije bilo ni neljubavno ni ironično. Baš naprotiv, časnik je nastavio: 'Sve je to veliki nesporazum. No, riješit će se. Vidjet ćete da mi volimo Čehe. Mi vas volimo.'

Tisuće tenkova uništilo je krajolik, budućnost zemlje bila je kompromitirana za stoljeća, češki državni dužnosnici bili su uhićeni i odvedeni, a časnik okupatorske vojske izjavljuje vam ljubav. Da budemo jasni: nije on želio reći da se ne slaže s invazijom. Daleko od toga. Svi su, više-manje, govorili poput njega: nisu imali stajalište sadističkog zadovoljstva silovatelja, nego se njihovo mišljenje zasnivalo na drugom arhetipu: ranjenoj ljubavi. Zašto ti Česi (koje mi tako volimo!) ne žele živjeti s nama? Zašto nas ne vole? Kako je to tužno što ih pomoću tenkova moramo naučiti ljubavi!«²¹

Vrlo su slična bila razmišljanja brojnih časnika JNA, njihovih vojnika i njihovih nijemih pomagača (većine Srba i Crnogoraca) za vrijeme invazije na Sloveniju i, posebice, Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu. Umovi i srca osvajača i okupatora, rušitelja Vukovara, Zadra, Dubrovnika i drugih hrvatskih gradova i sela bili su zarobljeni mitom o spasiteljima Jugoslavije, »spasiteljima srpskog naroda od ustaške kame« i »osloboditeljima Vukovara«. I oni, kao i ruski/sovjetski vojnici u Češkoj i Slovačkoj 1968., vjerovali su da nas tenkovima i krvlju moraju ponovno podučiti njihovoj ranjenoj ljubavi prema bratstvu, jedinstvu i komunizmu.

Kao argument teze o »ranjenoj ljubavi« časnika JNA, vrijedno je u cjelini citirati pismo koje je general JNA Andrija Rašeta 18. kolovoza 1991. uputio obitelji Gordana Lederera:

»Uvažena obitelj Lederer,

Vaše sam pismo, fotokopiju, uredno zaprimio, dne 15. kolovoza 1991. godine. Razumijem Vaš bol i ogorčenje i stog razloga ne mogu i ne želim iskazati riječi zamjerke i uvrijeđenosti Vašim pismom.

Vaš sin Gordan Lederer opredijelio se u životu za jednu nadasve zanimljivu i atraktivnu profesiju, da 'okom' kamere vjerodostojno obavještava gledateljstvo i informira ga. Vaš sin je to radio izuzetno uspješno i njegove su reportaže bile zapažene. Međutim, životnu orijentaciju na arheologiju i speleologiju, zamijenio je rizičnom profesijom ratnog snimatelja. Nažalost, doista nažalost, sreća ga nije pratila. Dosta često je to sudbina ratnih dopisnika i snimatelja.

Za Vas, naravno, to nije nikakva utjeha. Majci, ocu, supruzi i kćerci Vašeg Gordana nitko ga ne može vratiti. Bol koju svi Vi u obitelji osjećate je nenadokna-

21 Milan Kundera, *Jacques i njegov gospodar – Počast Denisu Diderotu u tri čina*, Meandar, Zagreb 2003., str. 10.

diva. Nju je moguće dijeliti, ali je nitko ne može nadoknaditi, pa ni svi oni koji su izražavali Vama sućut.

Bijeg od boli često nagoni ljude na nepromišljene postupke, uvrede, optuživanja, pa čak i druge iracionalnosti.

To što me nazivate suradnikom četnika (objavljeno u faksimilu ispod slike Vašeg sina u 'Vjesniku' 14. 8. 1991. godine), što me optužujete da sam uskratio upotrebu helikoptera, to što me lažno optužujete za različiti tretman sukobljenih strana, kao i što me generalni direktor HTV-a, gospodin Vrdoljak na posljednjem ispraćaju Vašeg sina naziva 'generalom koji je uskratio letelicu koja je Gogu mogla odvesti u život!', sve je to rezultat jedne nerazumne, besmislene i, moram kazati, prljave kampanje prema JNA, njenog starješinskog sastava i rukovodećih armijskih kadrova. Najčešće u funkciji političkih interesa, nazivaju nas 'okupatorima', 'četnicima' i drugim teško shvatljivim izrazima.

Ipak, istine radi, moram s punom odgovornošću kazati Vama da sam zahtjev za spašavanje Vašeg ranjenog sina primio tek u 20.30 sati, i to ne u uredu, već na sastanku s grupom međunarodnih posmatrača u Jugoslaviji, i to u vrijeme kada se bez posebne osposobljenosti letilišta za noćne uvjete ne može obaviti let. Sa aspekta moje nadležnosti i odgovornosti učinio sam sve što se moglo učiniti. Uostalom, to je služba za informiranje, priopćenjem za javnost, uputila sredstvima javnog informiranja. Naravno, ono u cijelosti nije objavljeno ili je komentirano u poznatoj maniri u Republici Hrvatskoj. Zato ću biti toliko slobodan da ovom pismu priložim to saopćenje i, nadam se, da ćete ga s pažnjom pročitati.

Ipak i radi Vas postavim ću i neka logična pitanja, pa i odgovore:

Zašto operativac MUP-a R. Hrvatske nije postupio kako mu to dužnost nalaže, a odnosi se na: angažiranje vlastitoga helikoptera uz najavu leta; zašto je poziv uputio Komandi 5. vojne oblasti, a ne Komandi korpusa ratnog zrakoplovstva u Zagrebu; zašto se tražila pomoć Armije sa zakašnjenjem od više nego dva sata; i na koncu, zbog čega se uvaženi gospodin Vrdoljak osobno nije angažirao, ili netko od viših funkcionara MUP-a RH, Crvenog križa, Ministarstva zdravlja, kada su Vašeg sina izdvojili iz konteksta drugih mladića, čije ih majke jednako kao i Vi svoga danas oplakuju.

Sve je prepušteno operativcu MUP-a R. Hrvatske, a prozivam se ja, zamjenik komandanta 5. vojne oblasti.

Iskreno žalim što je Vaš sin Gordana poginuo, žalim sve poginule sinovi i kćeri, jer bez da me tko proziva, i ja sam otac. Otac sam i roditelj, obavljam jedan častan posao, na koga sam se svečano obvezao, kao što i gospođa Majka časno ispunjava Hipokratovu humanu obvezu.

svakoj majci je uspomena na svoga sina najdraža, osobito ako se radi o jedincu. Dakle, s najdražim se uspomenu treba postupati krajnje obazrivo i dostojanstveno. Zato Vam vraćam sliku Vašeg sina Gordana, koji i slikom urednog

vojnika JNA, iskazuje primjernost, dostojanstvo i ponos. Pa neka tako i ostane, bez zloupotreba.

S punim poštovanjem, izražavam Vama i obitelji moje iskreno i duboko sa-
učestće.

Andrija Rašeta«

To je pismo izuzetno zanimljivo jer pokazuje kako visoki časnik JNA nipošto nije bio primitivni nacionalist i neobrazovani, proračunati ubojica, nego prilično uljudan vojni časnik »zarobljenog uma« koji naprosto nije želio shvatiti da je već tada bio instrument jedne bešćutne, zločinačke i osvajačke velikosrpske politike. Pismo ima istu psihološku potku kao i pitanje ruskog časnika Milanu Kunderi. Ono potvrđuje dobro poznatu tezu o »banalnosti zla«, jer pokazuje da su neki časnici JNA vjerovali ili glumili da vjeruju kako je agresija na Hrvatsku naprosto častan posao. Uz takvu svijest koja, nažalost, i danas dominira među sudionicima agresije na Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu, teško je očekivati suočavanje srbijskog i crnogorskog naroda s osobnom i kolektivnom odgovornošću za ratove i ratne zločine u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini vođene i izvršene od 1990. do 1995. Ako tamošnja javnost nije, a nije, spremna prihvatiti svijest o vlastitoj odgovornosti za zla i zločine, polako ipak prihvaća spoznaju da su Srbija i Crna Gora izgubile sve ratove koje su povele, uvjerene da će u njima pobijediti i ostvariti povijesni san o Velikoj Srbiji.

Činjenice da su Srbija i Crna Gora izgubile sve ratove (sa Slovenijom, Hrvatskom, Bosnom i Hercegovinom i NATO-om) na kraju je, po svemu sudeći, postao svjestan i jedan od glavnih »umjetničkih« inspiratora suvremene srbijske imperijalne politike, Dobrica Ćosić. U pretencioznom i patetičnom milenarističkom eseju o srpskom 20. stoljeću, koji je napisao za beogradski »Nedeljni telegraf« 29. prosinca 2000., on je samokritički priznao da je *srpska nacionalna politika na kraju prošlog stoljeća doživjela totalni poraz*, a uzrok poraza ovako je objasnio:

»Glavni uzrok poraza naše nacionalne politike u jugoslavenskoj krizi je nesprijetnost za radikalno raskidanje sa titoizmom i nesprijetnost za prilagođavanje savremenom svetu i civilizaciji koja nastaje. A bez energije i inteligencije za prilagođavanje svetskim uslovnostima uz očuvanje nacionalnog identiteta, mali i nerazvijeni narod kakav je naš, biva potčinjen i poražen. Prilagođavanje ne znači odu-
stajanje od cilja; to je uvažavanje vremena kao objektivne uslovnosti za uspeh.«

Dakle, Ćosić misli da »prilagođavanje« ne znači odustajanje od cilja« (čitaj: stvaranja Velike Srbije), već »uvažavanje vremena«. Svoj zanimljivi esej o tome kako je Srbe, kako kaže, »izdao historijski um«, Ćosić završava ovim riječima:

»Razmišljajući o svojim i srpskim zabludama, greškama i krivicima, ja još nisam dosegao do istine koja me čini spokojnim. Ali sam uveren da Srbi na kraju 20. veka treba u Nemicima da vide primer kako se *u miru dobija izgubljeni rat*.«

Čosićeva je intelektualna oporuka prilično jasna u svojoj ključnoj poruci: Mi, Srbi, izgubili smo ratove i nismo ostvarili svoj povijesni san o Velikoj Srbiji (naznačen parolama da »Svi Srbi imaju pravo živeti u jednoj državi«, a granice te države trebaju izražavati dogmu »Gde je srpski grob, tu je i Srbija«), ali pred nama je novo povijesno poslanje: *u miru europskog 21. stoljeća moramo dobiti ono što smo izgubili u ratu.*

Iako su izgledi da se ostvari to novo zlokobno Čosićevo proročanstvo znatno manji nego su bile srbijanske i JNA ratničke šanse 90-ih godina 20. stoljeća, njegovo razmišljanje treba shvatiti krajnje ozbiljno. Utješno bi bilo i to ako Čosić misli – a to nije jasno napisao – da bi Srbija trebala trajno napustiti rat kao sredstvo ostvarivanja nacionalnih interesa; da bi svu pažnju trebala usmjeriti na promicanje srpskoga »istorijskog uma«: obrazovanja, znanja, radinosti, istraživanja, proizvodnje i suradnje sa susjedima.

Velika je šteta što srbijanski i srpski intelektualci i političari još uvijek ne žele – u sebi samima, u nacionalnoj svijesti i političkoj doktrini – potisnuti ili nadvladati vlastiti imperijalni »teritorijalni instinkt«. A upravo je taj atavistički, primordijalni instinkt bio glavni poticaj i razlog ratova od 1990. do 1995. godine.

Kad su u pitanju drugi »oni« – Talijani, Austrijanci, Mađari, Bošnjaci, Slovenci, Nijemci, Kinezi i ostali – u budućnosti će ti »drugi« postati podjednako važan čimbenik hrvatske nacionalne politike i politike identiteta. Naprosto stoga jer se suvremena vlast i moć, pa i suverenitet, »seli« iz teritorijalne u financijsku, političku, gospodarsku, medijsku i intelektualnu sferu. A u tim je sferama već danas neupitna dominacija tih novih »drugih«.

Identitetska politika

Činjenica što smo mi Hrvati ostvarili državu u doba »zastarjelosti« nacionalne države, bitno otežava proces izgradnje i očuvanja hrvatskog nacionalnog (kulturnog) identiteta, jer se taj identitet mora stvarati u uvjetima kad su u političkoj modi nadnacionalnost, raznovrsnost, raznolikost, multikulturalnost i univerzalnost (globalnost), a ne posebnosti nacionalnog duha i nacionalnih država. Nacionalni identiteti u drugim europskim državama stvarani su, u 18., 19. i 20. stoljeću *nasilnim potiskivanjem* dijalekata i nametanjem književnog ili standardnog jezika; potiskivanjem regionalnih i zavičajnih posebnosti i stvaranjem nacionalne kulture; potiskivanjem ili prisilom na asimilaciju i akulturaciju malih došljčkih etničkih i religijskih zajednica. Jedan dio tih procesa uspješno je okončan i u Hrvatskoj u 19. i 20. stoljeću, ali su Šestosiječanjska diktatura, fašizam, komunizam i jugoslavenstvo zaustavili proces izgradnje suvremene hrvatske nacije barem kad su u pitanju standardni jezik, izgradnja građanskog društva i stvaranje hrvatske nacionalne države. Izgradnja upravo takve nacije otežana je danas činjenicom što

se ona mora stvarati u uvjetima traumatičnoga ratnog naslijeđa, uz goleme gospodarske nevolje i paralelno s procesom priključenja naše zemlje jednoj »mrežnoj državi« (Manuel Castells) – Europskoj uniji. A graditi nacionalni razum, znanje i svijest u takvim uvjetima nipošto nije lako.

Naime, kako tvrdi Benedict Anderson, nacionalnu svijest i duh odavno ne stvara elitna kultura (romani, pjesništvo, znanost, opera, lijepa književnost općenito; niti se ona stvara u književnim salonima, čitaonicama, pjesničkim večerima, časopisima, kazalištima i književnim nakladništvom), nego – *čitanje novina*. »Suvremene su nacije«, kaže on, »nacije čitatelja novina! Kao što će buduće nacije i nadnacionalne identitetske zajednice biti zajednice gledatelja televizije i nacije korisnika interneta.« Ta je budućnost – koju označava sukob između globalnih gospodarskih i ekoloških problema suvremenog čovječanstva i »zastarjele« nacionalne političke organizacije, razuma i osjećaja – zapravo već odavno počela.

Ili, kako kaže Ulrich Beck:

»Ako je nacija u bitnome nacija čitalaca novina, onda to u doba globalizirane televizije i telekomunikacija i opet postaje problematično. Tu se razapinje prostor bezgranične javnosti koji nadsvoduje i potkopava nacionalnu konstrukciju 'stranoga' i 'vlastitoga'. Dva se događaja u Europi zacijelo nisu slučajno dogodila istodobno: ukidanje granica i militantni izljevi mržnje prema strancima kojima se izgubljene granice pokušavaju ponovno 'zapaliti'²² (u materijalnom i jezičnom smislu).«²³

Sve u svemu, kao što su izvorni junaci i vrhovnici nacionalne kulture bili mitski i stvarni povijesni junaci (uglavnom ratnici) te rodoljubni pjesnici, romanopisci, kipari, slikari, skladatelji, izumitelji, nobelovci i ratnici, današnji su »proizvođači« nacionalne kulture, identiteta i svijesti: televizijski spikeri, voditelji, novinari, stupničari (kolumnisti), političari te tradicionalni odgojitelji – učitelji, nastavnici i profesori. U znatno manjoj mjeri svećenici i propovjednici općenito. Kao što su simboli novog nacionalnoga ponosa i postignuća danas olimpijski pobjednici, izabrane nogometne vrste i planetarne zvijezde – sportske, filmske, televizijske, pjevačke.

Kakvu »politiku identiteta« u tim novim prilikama može i mora voditi Republika Hrvatska?

Kad je u pitanju strah Hrvata od gubitka nacionalnog i kulturnog identiteta u Europskoj uniji, on nipošto nije bez osnova, a nije ni iznimka od pravila kad su u pitanju mali europski narodi. Hrvatski je narod malobrojan, a hrvatski jezik i kultura bez velikog utjecaja u europskim i svjetskim razmjerima.

22 Ova se aluzija odnosi na brojna paljenja turskih i muslimanskih poslovnih prostora i stanova u Njemačkoj i Europi.

23 Ulrich Beck, *Moć protiv moći u doba globalizacije*, Školska knjiga, Zagreb 2006., str. 126.

Uz to, već je danas sasvim jasno da će u okviru Europske unije biti promican europski identitet koji će zrcaliti tradiciju velikih europskih nacija. Ta činjenica ne mora brinuti Engleze, Talijane, Nijemce, Francuze, Španjolce i Poljake, ali mora brinuti male europske narode. Pitanje je, dakako, na kojim će se vrednotama i elementima taj hipotetski europski identitet temeljiti i kojim će se metodama promicati.

Teorijske i političke rasprave o europskom identitetu sve su brojnije, ali su u kvantitativnom pogledu još uvijek desetostruko rjeđe od rasprava o nacionalnim identitetima. Primjerice, na pretraživaču »Google« 13. ožujka 2009. pod pojmom »europski identitet« bilo je svega 258 000 dokumenata, a pod pojmom »nacionalni identitet« čak 4 760 000.

Realno je očekivati da će se tijekom vremena taj odnos mijenjati u korist europskog identiteta. Ipak, nije vjerojatno da će u sljedećih dvadesetak godina europski identitet poprimiti simboličnu ili masovno-psihološku važnost koju još uvijek ima i vrlo dugo će imati nacionalni identitet u Europi i svijetu.

Teorije i doktrine o budućnosti europskog identiteta mogli bismo grubo podijeliti u dvije skupine: a) one koje zagovaraju izgradnju egzistencijalno sadržajnog, a simbolički relativno praznog identiteta Europske unije i b) one koje teže stvaranju snažnog simboličnog, obrednog i emocionalnog identiteta »Europljana« i Europske unije.

Manuel Castells, profesor sociologije na Sveučilištu Berkeley jedan je od brojnih zagovornika prve koncepcije identiteta. Polazeći od teze da europska povijest nipošto nije tako idealna i beskonfliktna kao što je neki suvremeni euroutopisti žele prikazati (puna je, kaže on, sukoba, ratova, zločina i genocida) i tvrdeći kako niti drugi tradicionalni elementi nacionalnog identiteta (jezik, religija, kultura, običaji) ne opravdavaju težnju za stvaranjem europskoga kao nacionalnog identiteta, on zagovara izgradnju identiteta Europske unije koji bi se zasnivao na »nizu zajedničkih europskih vrijednosti« koji bi bili prihvatljivi većini građana, a osnažili bi i osjećaj pripadnosti građana novoj »mrežnoj državi« (on koristi pojam »network state«) – Europskoj uniji. Castellsov »Projekt europskog identiteta« nudi zajedničke vrednote kao osnovicu budućeg interesnog, vrijednosnog i emocionalnog zajedništva Europljana:

»Podijeljeni osjećaj o potrebi univerzalne zaštite prirodne sredine u kojoj ljudi žive; sigurnost zaposlenja; radnička prava; opća ljudska prava; briga o siromašnima diljem svijeta; proširenje demokracije na regionalnu i lokalnu razinu, s posebnim težištem na participaciju građana u demokratskom procesu; zaštita povijesno ukorijenjenih kultura, najčešće izraženim u jezicima; rodna i spolna jednakost za žene i neke muškarce«.²⁴

24 Manuel Castells, »The Construction of European Identity«; <http://www.chet.org.za/constructionei.html>

Skicirani model europskog identiteta izražava klasične ideje o EU-u kao državi blagostanja. Takav tip identiteta zasigurno bi bio prihvatljiv za većinu stanovnika EU-a. Međutim, sasvim je dvojbena u kojoj je mjeri taj model usklađen s drugim ulogama i poslanjima EU-a i s interesima poslovnih i političkih elita u zemljama Europske unije. Elitama koje žele imati fleksibilno tržište radne snage, niske poreze, nisku javnu potrošnju i jeftinu državu eda bi se mogli uspješno nositi s opakom konkurencijom velikih globalnih gospodarskih »zmajeva«: SAD-om, Kinom, Japanom, Rusijom, Indijom.

Nasuprot prethodnom modelu pragmatičnog europskog identiteta, stoji plejada novih euro-intelektualaca, političara i znanstvenika koji smatraju da Europska unija treba tragati za pozitivnim i univerzalnim »europskim duhom« koji bi stajao u ishodištu novog europskog »nacionalnog« ponosa i simboličnog jedinstva Europske unije. U perspektivi i novog, integralnog europskog domoljublja i nacionalizma.

Ukidanje državnih granica između članica EU-a i izrada Europskog ustava osnažili su uvjerenje gorljivih »Europljana« da je moguće pronaći i osnažiti »europski duh« kao iskonski vid europskog identiteta. Riječ je, dakako, o intelektualnom traganju za *pozitivnim europskim duhom* satkanim od humanizma, prosvjetiteljstva, vladavine prava, slobode govora, poštivanja pojedinca i univerzalizma. Zle europske duhove i demone – one koji su osmislili vjerske i križarske ratove, spaljivanje vještica, progone i pogrome Židova i Muslimana, imperijalne pohode, kolonijalizam, rasizam, robovlasništvo, fašizam, nacizam i komunizam (koji je također proizvod europskog duha), pa i nijemo »europsko« promatranje vukovarske ili sarajevske drame – treba pamtit, ali ne isticati kao dio europskoga kolektivnog naslijeđa i sjećanja.

U simboličnom pogledu, Europska unija već danas jest država. Ona ima sve attribute i simbole klasične državnosti. Nema unutarnjih granica, a ima: europsko državljanstvo, ustav (u procesu ratifikacije), zastavu, himnu, novac, Europski dan, putovnicu, vozačku iskaznicu. Ima i Europski sud za ljudska prava (Vijeća Europe), Europski parlament, Europsku komisiju (europsku vladu), Europsko vijeće (neku vrstu europskog predsjedništva), europsku središnju banku i čitav sustav zajedničkih europskih politika. Ima čak i posebne europske vojne jedinice za brzu intervenciju koje mogu postati zamcima europskih obrambenih snaga. Konačno, ima i »veliku naraciju« o svojim očevima osnivačima: Robertu Schumanu, Alcideu De Gasperiju, Jeanu Monnetu i Konradu Adenaueru. Treba također podsjetiti da je europska zastava prvi put javno podignuta prije punih dvadeset godina, 29. svibnja 1986. godine i da je tom prigodom, u Berlaymontu, prvi put izvedena europska himna *Oda radosti*. Dvije godine ranije (1984), Europsko je vijeće u Fontainebleau donijelo odluku da EU treba poboljšati »izravne veze sa svojim građanima«, nakon čega je zapravo počela kampanja stvaranja organskog europskog identiteta, pod parolom »Narodna Europa« (»A People's Europe«).

Sve u svemu, iako vodstvo Europske unije stalno ističe kako je njegova politika identiteta »raznolikost u jedinstvu«, objektivne činjenice ukazuju da se radi o procesu stvaranja kapilarnog, zasad elitnog, europskoga identiteta.

Neki autori smatraju da se zameci novog »europskog duha« i budućeg europskog vodstva nalaze u glavama i srcima *Erazmus generacije* (tim pojmom engleski profesor političkih znanosti Stefan Wolff označava preko 1 200 000 mladih ljudi, korisnika programa »Erasmus«, utemeljenog 1987. godine i namijenjenog europskoj studentskoj razmjeni) koja cijelu Europsku uniju doživljava kao radni i životni prostor i u pravilu govori više od dva strana jezika. Uz tih 1200 000 mladih lavova, europski identitet može računati i na emocionalnu potporu oko 18 200 000 ljudi koji se u anketama »Eurobarometra« izjašnjavaju kao »Europljani« i čak 36 400 000 drugih državljana Europske unije koji se smatraju »Europljanima i pripadnicima vlastite nacije«. Iako su te skupine ljudi još uvijek manjina u 455 milijuna stanovnika EU-a, oni su ipak velika kritična masa, sjeme mogućega budućeg euromunitarizma i *euromacionalizma*. Štoviše, nova velika zvijezda pop znanosti, Eric Schlosser, s razlogom piše o novoj »brzo-griz naciji«, tj. globalnoj naciji jedača brze hrane (»fast food nation«).²⁵

Zanimljivo je da je dosad najuvjerljivije izraze intelektualnoga divljenja prema izgradnji Europske unije pokazao jedan od najboljih pisaca današnjice, autor velikog broja svjetskih uspješnica, Jeremy Rifkin²⁶. U knjizi *Europski san*,²⁷ taj vrsni poznavatelj europske arhitekture i odnosa (bio je savjetnik Romana Prodiya i na različitim je poslovima u Europi proveo dvadesetak godina), tvrdi da je »američki san« izgubio svoju snagu i privlačnost, a da se pred očima svijeta rađa obećavajući »europski san«. Koristeći mnoge socijalne pokazatelje, Rifkin dokazuje da je EU već danas »obećana zemlja«, jer je u mnogim područjima kvalitete života i izvrsnosti već nadmašila SAD. Stanovnici Europske unije žive duže; u EU-u je veća pismenost; manji kriminalitet (u EU-u je na 100 000 stanovnika 87 zatvorenika, a u SAD-u nevjerojatnih 685); duži su odmori i praznici; kraće se putuje na posao i s posla; europski su učenici bolji od američkih vršnjaka u matematici, prirodnim znanostima, stranim jezicima itd. Uspoređujući ključne odrednice europskoga i američkoga sna možemo ih vizualno prikazati u vidu tablice.

25 Eric Schlosser, *Fast Food Nation*, Penguin Books, London 2002.

26 Njegovu knjigu *Biotehnološko stoljeće* objavio je Jesenski i Turk 1999.

27 Jeremy Rifkin, *The European Dream*, Tarcher/Penguin, London 2004. Hrvatski prijevod knjige objavila je Školska knjiga 2006.

Razlike između američkog i europskog sna

Odrednica	Američki san	Europski san
Shvaćanje smisla razvoja	gospodarski rast	održivi razvoj
Životni cilj	stjecanje osobnog bogatstva	težnja ka kvalitetnom životu
Osobna i društvena usmjerenost	usmjerenost na osobne interese	solidarnost i usmjerenost na društvo blagostanja
Rješavanje sukoba	vojno rješavanje sukoba	diplomatsko i ekonomsko rješavanje sukoba
Etički kredito	etika rada i postignuća	etika slobodnog vremena
Duhovnost	religioznost	svjetovnost
Načelo gradnje nacije	taljenje naroda	višestruki identiteti

Američki san, piše Rifkin, bio je ionako kreacija europskog duha i kao takav je »transportiran na američko tlo i tamo je bio, nažalost, zamrznut u vremenu i prostoru«. Nadu suvremenom svijetu danas može, smatra Rifkin, pružiti samo »europski san« koji se – pod prividom kaotičnog nereda – rađa u Europskoj uniji.

Ipak, bez obzira na razlike, među zagovornicima različitih koncepcija i vizija europskoga identiteta postoji suglasnost glede mehanizama pomoću kojih se on može uspješno društveno proizvoditi i promicati: zajednički europski elementi u obrazovanju, masovno korištenje interneta, paneuropska jezična politika, paneuropska medijska politika (koja bi se suprotstavila dominaciji američkih medija), slobodno kretanje ljudi i radne snage, zajednička europska sigurnosna i vanjska politika te stvaranje europskih mreža tvorca javnog mišljenja.²⁸

No, vratimo se mi hrvatskoj politici identiteta u razdoblju prije pristupanja i za vrijeme članstva u Europskoj uniji. Skica te politike mogla bi imati ovaj obris:

Prvo: Prihvatanje veznika »i« umjesto veznika »ili«. Kad se suvremena hrvatska povijest u posljednjih dvadesetak godina promatra unatrag i kritički, lako se daje zaključiti da je obilježena veznikom »ili«: Europa ili Balkan, Zapad ili Istok, istrebljenje ili rat, suverena Hrvatska ili ništa, komunizam ili kapitalizam, privatno ili državno vlasništvo, socijalna pravda ili gospodarska učinkovitost, Europa ili propast. Suvremeni svijet na mjesto veznika »ili«, kako je vrlo davno (1955) najavio poznati ruski (po rođenju) i francuski (po stvaralaštvu) slikar i teoretičar umjetnosti Vasilij Kandinski (Wassily Kandinsky) u članku neobična naslova »I«, stavlja veznik »i«. Suvremeni svijet teži povezivanju, prožimanju, složenosti, spajanju i raznolikosti, a ne razdvajanju i različitosti. I Hrvati i Hrvatska moraju sve češće odbacivati logiku »ili-ili« i prihvatiti logiku »i«. Jer je mo-

28 Castells, isto.

guće, iako nije lako, istodobno biti: i Hrvat i Europljanin, i Dalmatinac i Hrvat, i Slavonac i Hrvat, i stanovnik Balkana i građanin Europe i građanin svijeta. Doba razlika, nacionalne unikatnosti i isključivosti bivše je, potonulo doba. Pred nama je doba višestrukih identiteta i lojalnosti, sukobljenih uloga i identiteta.

Drugo: jezični identitet, jezična i obrazovna politika. Nema nikakve dvojbe da su ključni čimbenici u izgradnji temelja na kojima je kasnije (u 18. i 19. stoljeću) stvaran hrvatski nacionalni i kulturni identitet imali stalni ratovi, katoličanstvo, glagoljica (pismo na kojem je, posebice u Dalmaciji, obavljana crkvena komunikacija i dobar dio literature) i okolnost što se Katolička crkva u Hrvata vrlo rano izborila za bogoslužjenje na hrvatskome jeziku. Jeziku koji je dijalektalno i književno vrlo dugo, pa i do današnjih dana, bio podijeljen na štokavski, kajkavski i čakavski. Ipak veliku važnost u stvaranju svijesti o jednom narodu i naciji imali su katolički svećenici koji su, za razliku od svojih kolega u drugim europskim zemljama koji su uglavnom komunicirali na latinskom jeziku, govorili hrvatskim jezikom.

Kakvu jezičnu doktrinu i politiku treba naša zemlja voditi u 21. stoljeću?

Da bi se racionalno odgovorilo na to pitanje treba kazati da u Europskoj uniji vlada jezično i prevoditeljsko načelo: »koliko država članica, toliko jezika«. Međutim, procesi globalizacije svojom unutrašnjom logikom pretvaraju ono što se naziva »globalni engleski« u glavni komunikacijski jezik na europskoj i svjetskoj razini. Engleski jezik će sve brže prodirati i u hrvatsku jezičnu praksu. Već danas velik broj tvrtki kojih su vlasnici ili top menadžeri stranci, uvodi engleski kao poluformalni korporativni jezik. Vladanje stranim jezicima postaje tako temeljnim preduvjetom zapošljavanja i profesionalnog napredovanja. Prodor stranih jezika u hrvatsku jezičnu praksu potiče i još će više poticati mnoštvo okolnosti: širenje kompjutorske pismenosti, veća dostupnost interneta, potreba za stjecanjem stručnih znanja, utjecaj glazbe, filmova, razvoj turizma. Uz to, mogućnosti zapošljavanja građana Hrvatske u Europskoj uniji nužno traže vladanje stranim jezicima.

Jasno je, dakle, da hrvatski građani trebaju što prije postati (najmanje) dvojezični, uz mogućnost da većina profesionalaca vlada s još ponekim jezikom. Istodobno, treba se čuvati sindroma prevoditeljske i autorske lijenosti koja omogućava nekontroliranu poplavu nepotrebnih tuđica u hrvatskome jeziku. Posebice u posljednjih nekoliko godina u kojima su *korbiznis, brending, mobing, stajling, autorsing, imidž mejing* i druge tuđice uništile volju stručnjaka hrvatskoga jezika da se sustavno bave tvorbom novih hrvatskih riječi.

Istodobno, trendovi regionalizacije koje podržava Europska unija – uspostavljanjem izravne gospodarske veze sa »statističkim regijama« – logikom stvari potiču povratak dijalektima i dijalektalnoj književnosti. U toj situaciji presudnu važnost za očuvanje nacionalnog identiteta ima sustavna briga o hrvatskom standardnom (književnom) jeziku koji bi morao dominirati ne samo u obrazovnim institucijama i javnoj upotrebi, nego i u masovnim medijima, posebice na HRT-u.

Dakako, jezična politika treba biti tek dio nove obrazovne politike koja pažnju treba posvetiti hrvatskom jeziku, povijesti i kulturi, ali i stjecanju znanja koja će hrvatskom narodu omogućiti zadržavanje epiteta povijesnog naroda.

Treće: sustavno istraživanje, otkrivanje i štovanje (čuvanje) »korisne prošlosti«. Umjesto čudačkih povijesnih istraživanja etničkog podrijetla Hrvata, kojih je jedina svrha »dokazivanje« navodnog neslavenskog podrijetla Hrvata, za budućnost hrvatskih građana i Republike Hrvatske puno su važnija ona istraživanja kojih je svrha otkrivanje »upotrebljive prošlosti«. Koncept upotrebljive, iskoristive ili korisne prošlosti (»usable past«) osmislio je jedan od najutjecajnijih američkih povjesničara Henry Steele Commager (1902-1998) u nevelikom teorijskom eseju »Potraga za upotrebljivom prošlošću« iz 1967.²⁹ Ključne su teze autora da pojedinci, obitelji i narodi ne mogu graditi budućnost ako ne poznaju vlastitu prošlost i ako u njoj ne otkriju ono što je upotrebljivo i korisno kao nadahnuće ili poticaj za budućnost.

On kaže:

»Za neki je narod biti bez povijesti ili ne poznavati vlastitu povijest jednako kao što je čovjeku biti bez pamćenja – osuđenom da vječno otkriva ono što je već u prošlosti otkriveno, da izmišlja poznate tehnike, da se hrva s istim problemima, da čini iste greške i da je, također, osuđen na gubitak bogatog zadovoljstva sjećanja. Doista, kao što je teško zamisliti povijest bez civilizacije, jednako je teško zamisliti civilizaciju bez prošlosti.«³⁰

Gotovo sve osobne, obiteljske, skupne i nacionalne povijesti čudesna su, a ponekad i zastrašujuća mješavina dobrih i loših vijesti, pozitivnih i negativnih priča i događaja. Henry Steele Commager mudro zaključuje da nacionalna i državna mudrost zahtijeva otkrivanje i promicanje – u vlastitom narodu i u međunarodnoj zajednici – »upotrebljive prošlosti«. Ta prošlost se ne smije izmišljati i umjetno fabricirati kao što su to činili vladajući komunisti, stvarajući lažne osobne i narodne revolucionarne i klasno-avangardne životopise, ali se može izdvojiti i pretvoriti u izvor svjetovnih mitova i legendi koje djeluju poticajno na građanski i nacionalni ponos.

Ako se ograničimo samo na ratno razdoblje druge polovice 20. stoljeća, lako je zaključiti da je hrvatska »upotrebljiva prošlost« antifašistička tradicija Drugoga svjetskog rata i pobjednička i državotvorna tradicija Domovinskoga rata. Dakako, uz dominantno »upotrebljive«, te prošlosti imaju i sasvim »neupotrebljive« dijelove: represiju, zločin, odmazdu, ubojstva, postupno pretvaranje antifašizma u komunizam i slično.

29 Henry Steele Commager, »The Search for a Usable Past«, *The Search for a Usable Past and Other Essays in Historiography*, Knopf, New York 1967., str. 3-27.

30 Isto.

Te negativne i kontroverzne dijelove prošlosti ne treba u potpunosti prepustiti povjesničarima, jer su nam potrebni kao dijelovi kolektivnog, pedagoški važnog, pamćenja zla, eda se ono ne bi ponovilo.

Na sličan način, »upotrebljiva prošlost« treba postati i pomalo zaboravljena poduzetnička, intelektualna, javnozdravstvena, obrazovna i druga bogata prošlost građanskoga hrvatskog društva. Dakako, »upotrebljivom prošlošću« treba smatrati i prošlost u svijetu poznatih i relativno slavanih hrvatskih ljudi koji su, kako se obično kaže, zadužili čovječanstvo svojim izumima, nadarenošću ili izuzetnim postignućima. U odnosu na sve pokušaje revizije »upotrebljive prošlosti« trebalo bi prakticirati logiku i politiku nulte snošljivosti. U hrvatskoj javnosti lako je uočiti dva tipa povijesnog revizionizma. Prvi se odnosi na Drugi svjetski rat, a drugi na Domovinski rat.

Četvrto: Sprečavanje povijesnog revizionizma. Poučno polazište za razmišljanje o novom hrvatskom revizionizmu u intelektualnom stvaralaštvu može biti zanimljivo predavanje koje je irski povjesničar Peter Berresford Ellis održao na temu »Revizionizam u irskim povijesnim napisima: Nova anti-nacionalistička povjesničarska škola«³¹. To je predavanje zanimljivo zbog toga jer su analogije između irske borbe za slobodu i državu u ratu protiv Engleske vrlo srodne našem Domovinskom ratu protiv velikosrpske agresije. Ellis smatra da je sve do 1921. irska historiografija bila u unionističkim rukama, da bi nakon toga, sve do 1972., pravo javnosti i teorijski legitimitet dobila »patriotska škola« koja je polazila od stajališta da irski narod ima moralno i povijesno pravo borbe za političku, gospodarsku, socijalnu i kulturnu samostalnost. Ta je škola mišljenja vladala irskom historiografijom punih pola stoljeća, da bi je, nakon 70-ih godina prošloga stoljeća, zamijenila »antinacionalistička škola«. Ellis tvrdi da su dvije knjige, obje objavljene 1972., definirale novu filozofiju irske povijesti: knjiga Garreta FitzGeralda *Ususret novoj Irskoj (Towards a New Ireland)* i knjiga Conora Cruisea O'Briena *Irske države (States of Ireland)*. Ključne su teze knjiga bile: irska državna samostalnost nije nikada bila dominantna želja irskog naroda; jedino što su Irци oduvijek željeli jest snažniji glas u okviru Britanske imperije. Oba su autora također tvrdila da ne postoji jedinstvena irska građanska nacija, nego dvije nacije: irska »katoличка nacija« koja je galska i nacionalistička i irska »protestantska nacija« koja govori engleski jezik i koja je unionistička. Obje »nacije«, smatra Ellis, imaju jednako pravo na oznaku »Irци«. Na tragu skicirane paradigme, smatra Ellis, u irskoj je udžbeničkoj i istraživačkoj historiografiji nakon 1972. počela dominirati antinacionalistička škola. U suvremenoj hrvatskoj povijesti također je moguće otkriti dva revizionistička vala: prvi je nastao u razdoblju 1990-2000., a drugi nakon 2000. U prvom je revizionističkom valu dominantna paradigma bila također »domoljubna škola« koja je težila potiskivanju jugoslavenskih elemenata iz

31 <http://www.etext.org/Politics/INAC/historical.revisionism>

suvremene hrvatske povijesti. Nakon 2000., povijesni je revizionizam bio i još je uvijek usmjeren na reviziji istine o Domovinskome ratu. Umjesto nepobitnih činjenica koje pokazuju da je taj rat hrvatskom narodu bio nametnut velikosrpskom i JNA agresijom, sve se češće govori i piše o »dogovorenom ratu«. Uz to, pokušava se i djelomično uspijeva revidirati i cjelokupna povijest koja prethodi raspadu Jugoslavije i ratovima u Sloveniji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Naravno, budući da u našoj zemlji danas postoji sloboda izražavanja mišljenja i uvjerenja, pa i svi vidovi istraživačke i akademske slobode, trend povijesnog revizionizma nije moguće zaustaviti nekom političkom odlukom ili diktatom. Treba se tek nadati, a tu nadu potvrđuju istraživanja i knjige mladih znanstvenika (primjerice, Davora Marijana³² i Nikice Barića³³), da će znanstveni pozitivizam biti snažniji od revizionističkih predrasuda.

Peto: manjinska politika identiteta. Na kraju ostaje i veliko pitanje politike identiteta hrvatskih manjina, posebice najbrojnije među njima, srpske zajednice. Tradicionalno, srpska je zajednica u Hrvatskoj svoju posebnost tražila i pronalazila u pravoslavnoj vjeri i tradicionalnoj kulturi, a manje u pismu (ćirilicom) i jeziku koji je imao stanovite razlike u odnosu na hrvatski jezični standard, ali su te razlike bile znatno manje od razlika u jeziku srpske manjine od srpskoga književnog jezika. Za sve u Hrvatskoj bilo bi korisno kad bi srpski intelektualci u našoj zemlji u skoroj budućnosti mogli kazati ili napisati ono što je Alain Finkielkraut, židovski intelektualac i doseljenik prve generacije, napisao za Francusku:

»Pripadnik sam drevnoga plemena, starijeg od naše stare Europe. Židov sam, od roditelja Židova, i kao takav uživam pogodnost *jus sanguinis* u obliku zakona o povratku u Izrael. To pravo ne kanim iskoristiti, jer *Francuska je za mene mnogo više od formalne pogodnosti: ona je moja jezična, kulturna i politička domovina.*«

Na intelektualnom je i političkom vodstvu srpske zajednice u Hrvatskoj, ali i na svakom građaninu srpskoga podrijetla, da danas, u uvjetima postojanja Republike Hrvatske kao samostalne države, ali i u uvjetima našeg skorog članstva u Europskoj uniji, odgovori na pitanja »Tko sam ja?«, »Tko smo mi?«. Ta zajednica treba definirati vlastiti identitet u jezičnom, kulturnom i političkom smislu, jer joj je religijski i etnički identitet uglavnom jasno određen. Ona treba odrediti i vlastitu politiku identiteta i ostvariti dvojaku neovisnost: od beogradske intelektualne *čaršije* koja priželjkuje njezinu srbizaciju i getoizaciju (usvajanje srpskog jezika i ćirilicnog pisma) i od hrvatske nacionalističke elite koja bi željela da ona izgubi svaku vezu sa srpskom tradicijom. Prvi, veliki korak u potrazi za tim novim identitetom već je uspješno napravljen izborom Nikole Tesle kao simbola tog pluralističkog bogatstva.

32 Davor Marijan, *Bitka za Vukovar*, Hrvatski institut za povijest – Slavonski brod: Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Zagreb – Slavonski Brod 2004.

33 Nikica Barić, *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990.-1995.*, Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb 2005.

Literatura

- ALMOND, Gabriel A. i VERBA Sidney, *Civilna kultura – Politički stavovi i demokracija u pet zemalja*, Politička kultura, Zagreb 2000.
- ANDERSON, Benedict, *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, Verso, London 1983.
- ANDERSON, Christopher J. i GUILLORY, Christine A.: »Political Institutions and Satisfaction with Democracy: A Cross-National Analysis of Consensus and Majoritarian Systems«, »American Political Science Review«, 91, br.1, Cambridge 1997., str. 66-81.
- BARIĆ, Nikica, *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990.-1995.*, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb 2005.
- BECK, Ulrich, *Moć protiv moći u doba globalizacije*, Školska knjiga, Zagreb 2006.
- BECK, Ulrich i GRANDE, Edgar, *Kozmopolitiska Europa. Društvo i politika u drugoj moderni*, Školska knjiga, Zagreb 2006.
- CASTANO, Emanuele, »European Identity: A social-psychological perspective«, paper presented at IDNET conference, European University Institute, Florence, June 2000.
- COMMAGER, Henry Steele, »The Search for a Usable Past«, *The Search for a Usable Past and Other Essays in Historiography*, Knopf, New York 1967., str. 3-27.
- DELANTY, Gerard i KUMAR, Krishan (eds), *Handbook of Nations and Nationalism*, Sage Publications, London 2005.
- DELANTY, Gerard, *Citizenship in a global age: Society, culture, politics*, Open University Press, Buckingham 2000.
- GELLNER, Ernest, *Nations and Nationalism*, Cornell University Press, Ithaca 1983.
- HABERMAS, Jürgen, *The Post-national Constellation*, Polity Press, Cambridge U. K. 2001.
- HABERMAS, Jürgen, »Towards a Cosmopolitan Europe«, »Journal of Democracy«, 14(4), Baltimore 2003., str. 86-100.
- HOBBSBAWM, E. J., *Nations and Nationalism since 1780: Programme, Myth, Reality*, Cambridge U. K. and New York 1990.
- HUNTINGTON, Samuel P., *Who Are We? The Challenges to America's National Identity*, Simon & Schuster, Inc., New York 2004.
- HUNTINGTON, Samuel P., *The clash of civilizations and the remaking of the world order*, Simon & Schuster, New York 1996.
- KAROLEWSKI, Ireneusz P., *Citizenship and Collective Identity in Europe*, Routledge, London 2009.
- KUNDERA, Milan, *Jacques i njegov gospodar – Počast Denisu Diderotu u tri čina*, Meandar, Zagreb 2003.
- LETICA, Slaven, »Euron: Opasnost za Hrvatsku«, »Vijenac«, br. 390, Zagreb, 12. veljače 2009.
- LETICA, Bartol i LETICA, Slaven, *Postmoderna i genocid u Bosni*, Jesenski i Turk, Zagreb 1997.

- MARIJAN, Davor, *Bitka za Vukovar*, Hrvatski institut za povijest – Slavonski brod: Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Zagreb – Slavonski Brod 2004.
- NEUMANN, Iver B., *Uses of the other: The East in the European identity formation*, Manchester University Press, Manchester 1999.
- RIFKIN, Jeremy, *The European Dream*, Tarcher / Penguin, London 2004.
- SCHLOSSER, Eric, *Fast Food Nation*, Penguin Books, London 2002.
- STRAYE, Joseph R., *Medieval Statecraft and Perspective of History*, Princeton University Press, Princeton 1971.

Summary

WHO ARE WE CROATIANS?

The historical framework of our discussion is a process that Benedict Anderson called the process of finding the nation or creation of »imagined community«: the dramatic time of collapse of communism, the break up of Yugoslavia, the creation of the Croatian state, Great Serbian aggression – war (which are aimed at the negation or territorial amputation of the country) and associated of the Croatian Republic to a new complex, multi-national community – the European Union.

The subject of our discussion is the process of creating and modifying the Croatian national and cultural identity in this complex and dense historical time. In the discussion, we use the theory of social identity as a starting point and the analytical framework. Based on this theory we attempt to answer the classic question of any discussion about group identity: Who are we Croats? Who are they – the Serbs, Montenegrins, Bosnians, Slovenians, »Europeans«? How do changes in political environment – state (Yugoslavia – Croatia – European Union) change our ideas on »us« and »them« (the others)?

A special part of the paper is devoted to discussion of two different concepts of nation and nationalism: liberal-democratic understanding of the nation (American and French) that the concept of nation is derived from demos (community of equal citizens, nationals) and the Germanic and Eastern-European tradition that sees the nation as an organic and historical community of ethnos.

The final and most extensive part of the paper is devoted to discussion of the phenomenon of multiple and simultaneous identities and identity Policy of the European Union and of the Croats and Croatism in that context.